

ρων μελῶν τῆς κοινωνίας, πράγμα προϋποθέτον διάφορον μὲν ἐπάγγελμα καὶ ἀσχολίαν τῶν μελῶν, ἐξ ἴσου ὅμως ἵπαρξιν εὐκαιρίας θέσεως, δυνάμεως ὑλικῆς καὶ πνευματικῆς πρὸς ἀνάπτυξιν τοῦ ὅ,τι ἕκαστος ἐκ φύσεως εἶναι ἱκανὸς νὰ ἐπιτελέσῃ (πρβ. καὶ Πλάτ. Πολ. Β' 370 D). Πρὸς τὴν τοιαύτην συνεργασίαν ἡ μόνη κατ' εὐθὺν ἄγουσα μέθοδος δὲν εἶναι οὔτε ὁ πόλεμος, οὔτε ὁ οἰκονομικὸς συναγωνισμὸς, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἀλληλεγγύης, ἡ εἰλικρινὴς συζήτησις καλῇ τῇ πίστει καὶ ἡ συνεννόησις.

4. Κοινωνικαὶ συγκρούσεις. Αἴτια καὶ μορφαὲ αὐτῶν.

Ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν λαῶν εἶναι πλήρης συγκρούσεων ἀλλὰ καὶ εἰρηνεύσεων. Ὁ πόλεμος ἀκολουθεῖται ὑπὸ τῆς εἰρήνης καὶ ἡ εἰρήνη ὑπὸ τοῦ πολέμου. Φύσει δὲ ὁ ἄνθρωπος καὶ οἱ λαοὶ οἱ ἀσθενέστεροι ὄντες ὑποκύπτουσιν εἰς τοὺς ἰσχυροτέρους, ἀντὶ νὰ ἐξολοθρευθῶσιν ὑπ' αὐτῶν. Τοῦτο παρατηρεῖται ἐπίσης καὶ εἰς τὰς οἰκογενείας, ἔνθα συγκρούσεις ἀναφεύσαι καὶ ἐπενεγκοῦσαι δυσαρέσκειαν μεταξὺ τοῦ ἀνδρογύνου, καταπαύουσι, συμφιλιουμένων τῶν δισταμένων προσωρινῶς μελῶν.

Παρὰ ταῦτα ὅμως καὶ ἄλλα αἴτια συγκρούσεων ὑπάρχουν, ὡς ὁ κοινωνικὸς ἀνταγωνισμὸς, περὶ οὗ προηγουμένως ὠμιλήσαμεν, προλήψεις μεταξὺ λαῶν καὶ ομάδων, οἰκονομικὰ αἴτια, ἰδεολογικά, ἀπελευθερωτικὰ κλπ.

Ἐνταῦθα θὰ ἀσχοληθῶμεν εἰδικῶς πρῶτον περὶ τῶν προλήψεων ὡς αἰτίων συγκρούσεων τῶν διαφόρων ομάδων καὶ εἶτα περὶ τῶν ἐπαναστάσεων καὶ τῶν πολέμων, ὡς ὕψων καὶ μορφῶν τῶν συγκρούσεων.

1. Αἱ προλήψεις ὡς αἴτια συγκρούσεων.

Προλήψις εἶναι λέξις παραγομένη ἐκ τοῦ ρήματος προλαμβάνω καὶ σημαίνει λῆψιν ἀποφάσεως ἢ ἀποδοχὴν γνώμης ἢ πίστεως ἐκ τῶν προτέρων καθοριζομένης π. χ. αἱ προλήψεις κατὰ τῶν Ἑβραίων ὅτι πίνουν τὸ αἷμα παιδιῶν, κατὰ τῶν μαύρων ἢ τῶν Ἀνατολικῶν ὅτι εἶναι κατωτέρα φυλὴ, ὅτι ἡ Γερμανικὴ, ὡς Ἀρία φυλὴ, εἶναι ἀνωτέρα πασῶν κλπ.

Αἱ προλήψεις σκοποῦσι τὴν διευκόλυνσιν τῆς συγκεντρώσεως τῶν μελῶν μιᾶς ομάδος ἢ ἐνὸς ἔθνους ἐναντίον ἄλλου. Προέρχεται δὲ ἡ πρόληψις οὐχὶ ἐξ ἐνστίκτου, ἐκ γενετῆς, ἀλλ' ἐκ προσωπικῶν κοινωνικῶν σχέσεων καὶ ἐξ ἀνταγωνισμοῦ οἰκονομικοῦ, ἐξ ὧν τὰ ἄτομα σχηματίζουν διαθέσεις κατὰ προσώπων ἀνηκόντων εἰς διάφορον θρησκείαν, ἔθνος, τάξιν ἢ κόμμα. Ἐκ τῆς τοιαύτης διαθέσεως ἐπέρχεται ἀπομάκρυνσις καὶ ἀποχωρισμὸς τῶν ομάδων, κοινωνικὴ καλομένη ἀπόστασις, κωλύουσα τὴν ἀνταλλαγὴν σκέψεων καὶ γνώμων καὶ διαθέσεων τῶν ἀνταγωνιζομένων ἀτόμων. Εἰς τὴν τοιαύτην ἐχθρότητα τῶν ομάδων συντελοῦσιν αἱ θρησκευτικαὶ τελεταί, τὰ ἔθιμα, τὰ ἄσματα κλπ., ὡς μεταξὺ τῶν Ἰουδαίων λ. χ. καὶ τῶν Χριστιανῶν, αἱ πατριωτικαὶ διαθέσεις καὶ ἀξίαι δι' ὧν ἐμποτίζονται αἱ νεαρὰ ἡλικία ἐκάστου ἔθνους. Οὕτως ἔθνη τινὰ θεωροῦνται βάρβαρα, ἀπολίτιστα, ἀλλὰ δὲ προτιμῶνται καὶ ἀγαπῶνται καὶ ομάδες ἐν τῷ αὐτῷ Κράτει μισοῦνται ἢ ἐκτιμῶνται, ὡς οἱ ἰδιοκτῆται καὶ οἱ ἐνοικιασταί.

Πρὸς ἐλάττωσιν τῶν προλήψεων εἶναι ἀνάγκη ἐν τῇ πράξει νὰ ἐπιδιώξωμεν τὴν συνεργασίαν καὶ ἀμοιβαιότητα μεταξὺ ἀτόμων, ομάδων ἢ ἐθνῶν, τὴν ἀνοχὴν, τὴν ἰσότητα τῶν εὐκαιριῶν, νὰ ἀπέχωμεν τῶν παιδικῶν ἢ νεανικῶν ἐπιθυμιῶν πρὸς ἐπικράτησιν, ὑπερνίκησιν τοῦ γείτονος ὁμοτέχνου ἢ ἄλλοεθνούς. Αὗται ἄλλως τε εἶναι αἱ ἀπαιτήσεις τῆς Δημοκρατίας, ἀλλὰ καὶ ἡ ὁδὸς πρὸς τὴν ἐν ἀρετῇ συμβίωσιν.

Διὰ τοῦ τρόπου τούτου ὁ ἀνταγωνισμὸς δύναται νὰ ἐλαττωθῇ καὶ αἱ συγκρούσεις νὰ περιορισθῶσι.

2. Ἐπαναστάσεις.

Μορφαὶ συγκρούσεων εἶναι καὶ αἱ ἐπαναστάσεις. Ἐπαναστάσεις εἶναι ἀπότομος μεταβολὴ πρὸς νέαν μορφήν διακυβερνήσεως εἰς τινὰ ὁμάδα ἢ Κράτος. Ἐπιτυγχάνεται δὲ ἡ ἐπαναστάσις διὰ βιαίας καταλύσεως τῆς ἰσχυροῦσης πολιτικῆς τάξεως. Ἡ βία ἢ ἀπροκάλυπτος πόλεμος δὲν χρησιμοποιεῖται εἰς τὴν ἐπαναστάσιν, ἰδίᾳ ὅταν αὕτη διεκπεραιούται τῇ συμμετοχῇ τοῦ στρατεύματος, ἀναιμᾶκτως.

Προέρχονται δ' αἱ ἐπαναστάσεις ἐκ πλείστων αἰτιῶν, οἷαι εἶναι: Ἡ ἀνικανότης παλαιῶν ἰδρυμάτων τῆς Κοινωνίας, ἀδυνατούντων ν' ἀνταποκριθῶσιν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἐξελισσομένης Κοινωνίας, αἰτινες δημιουργοῦνται ἐκ τῶν νέων ἐφευρέσεων καὶ πιέζουσι τὴν ὑπάρχουσαν κατάστασιν. Ἐκ τούτων πιέσεις καὶ καταχρήσεις εἰς τὴν Οἰκονομικὴν, Πολιτικὴν, Θρησκευτικὴν καὶ τὰς ἄλλας κοινωνικὰς σφαίρας ἀναπτύσσονται καὶ μαζικαὶ ἐξεγέρσεις ἐκδηλοῦνται εἴτε πρὸς ἀπόκτησιν τροφῆς, εἴτε πρὸς ἀπεργίαν, εἴτε πρὸς σαμποτάζ. Ἄν δ' ἡ κυρίαρχος τάξις ἀδυνατῇ νὰ ἀντιληφθῇ τὰς ἀνάγκας ταύτας καὶ τὰ ἐλατήριά των, νέα τάξις σχηματίζεται συγκρουομένη πρὸς τὴν ὑπάρχουσαν καὶ οὕτως ἔχομεν τὴν μέσῃν τάξιν ἐξεγειρομένην κατὰ τῆς ἀριστοκρατίας, ἢ τὴν ἀγροτικὴν καὶ ἐργατικὴν κατὰ τῆς πλουτοκρατίας.

Ἡ τοιαύτη ἐξέγερσις καθίσταται εὐκολωτέρα εἰς τὰς βιομηχανικὰς πόλεις, ὅπου ὁμάδες ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ζῶσιν ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐπαφῆς πρὸς τὴν γῆν καὶ ἀποβαίνουσιν ἅπλᾳ ἄτομα εἰς μίαν Κοινωνίαν.

Εἰς ταύτας ἡ εἰσαγωγὴ νέων ἰδεολογιῶν ἔξωθεν καὶ ἡ ἀνάπτυξις νέων ἰδεῶν ἔσωθεν βοηθεῖ εἰς τὴν συνειδητοποίησιν τῆς καταθλιπτικῆς ζωῆς των καὶ τὴν σύγκρουσιν αὐτῶν πρὸς τὰς παλαιὰς ἰδέας. Ἐκ τῆς συγκρούσεως ταύτης γεννῶνται μῦθοι καὶ οὐτοπίαι, αἰτινες διεγείρουσι καὶ «σηκώνουσι τὰ μυαλά» τῶν μαζῶν εἰς τὴν διὰ παντὸς μέσου καταστροφὴν τῆς ἐπικρατούσης τάξεως. Παρὰ τὰς συγκρούσεις ταύτας ἔχομεν καὶ τὰς ἐκ πίεσεως ἢ καταθλίψεως τῶν πρωταρχικῶν ἐπιθυμιῶν, ἐνστίκτων καὶ ὁρμῶν τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἔκφρασιν καὶ ἐλευθερίαν καὶ ἀδυναμίαν τῆς διοχετεύσεως τῶν ὁρμῶν τούτων πρὸς διαγωγὴν ἀρμόζουσαν καὶ ἐπωφελῆ.

Δευτέρᾳ σπουδαίᾳ αἰτία εἶναι ἡ ἀκατάλληλος ἡγεσία, ὅταν αὕτη δὲν ἐνσωματώνῃ, ἐκφράζῃ καὶ συνειδητοποιῇ τὰ συναισθήματα καὶ τὰς ἐπιθυμίας τῶν μαζῶν. Ἄνευ τῆς ἐκφράσεως ταύτης εἰς συνθήματα καὶ λόγους καὶ προγράμματα εἶναι ἀδύνατος ἡ ἐπικοινωνία, ἡ συνεργασία καὶ ἡ δρᾶσις τῶν μαζῶν.

Δι' ὃ εἰς μίαν ἐπαναστάσιν χρειάζεται καὶ ὁ ὄνειροπόλος ἰδεολόγος καὶ ὁ μεταρρυθμιστὴς καὶ ὁ προπαγανδιστὴς καὶ ὁ ἐκτελεστὴς.

Ἄλλα αἰτία ἐπαναστάσεων εἶναι τὰ οἰκονομικά. Τὰ αἰτία ταῦτα χαρακτηρίζουσι κυρίως τὰς ἐπαναστάσεις τῶν νεωτέρων χρόνων. Δυσαρέσκεια διὰ τὴν κατανομήν τοῦ πλούτου, ἀδηφάγος ἐπιθυμία πρὸς ἀπόκτησιν περισσοτέρας γῆς ἅφ' ἑνός, ἐξ ἄλλου ὁμοῦ ἢ ἀδυναμία τοῦ μοχθοῦντος ἀγρότου ἕνεκα ἀγνοίας τῆς εὐρύτερας οἰκονομικῆς καταστάσεως, πρὸς ἀνταπόκρισιν εἰς τὰς στοιχειωδέστερας ἀνάγκας του παρὰ τὴν διαρκῆ καὶ ἐντατικὴν ἐργασίαν του γεννᾷ εἰς αὐτὸν δυσμενεῖς διαθέσεις κατὰ τῆς ἰσχυροῦσης καταστάσεως καὶ αἱ διαθέσεις αὗται αὐξάνονται καὶ ἀντιπαθητικὰ συναισθήματα γεννῶνται, ἔφ' ὃ

σον και τὰ χρέη του και αἱ ἀνάγκαι του ὀγκοῦνται.

Οἱ ἐν τῇ πόλει ἀφ' ἑτέρου ἐργαζόμενοι εἰς ἐργαστάσια, μύλους και καταστήματα ἀναπτύσσουν τὸ συναίσθημα ὅτι ἀδικοῦνται ἐκ τῆς ἀνίσου κατανομῆς τῶν κερδῶν και τὴν ἔλλειψιν οἰκονομικῶν και δι' αὐτοὺς εὐκαιριῶν, ἐκ τοῦ φόβου τῆς ἀπολύσεως ἐκ τῆς θέσεώς των και τῆς δυσκολίας εὐρέσεως νέου ἔργου (λόγω τῆς εἰδικεύσεως σήμερον τῶν ἐργατῶν).

Παρὰ τὴν ἐκ τῆς ἀνίσου κατανομῆς τοῦ πλούτου και τῆς περιουσίας και ἄλλα αἷτια συντελοῦν εἰς τὴν ἐπανάστασιν, ὡς ἡ διάφορος κοινωνικὴ θέσις και ἡ δυσχερὴς εἰς ἀνωτέραν θέσιν ἀνοδος τῶν εἰς κατώτεραν ἀνηκόντων. Ἐξ ὅλων τῶν αἰτιῶν τούτων ἐγείρονται δύο εἰδῶν ἐπαναστατικαὶ ὀργανώσεις, αἱ ἰδεολογικαὶ, αἱ προτάσσουσαι ἀντὶ πάσης θυσίας γνώμας και πεποιθήσεις και προγράμματα, και αἱ δραστηρικαὶ, αἱ ἐπιφέρουσαι δι' ἐμπράκτου ἐκδηλώσεως και βιαίων μέσων τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἐπαναστατικῶν τούτων ἰδεῶν. Αὗται εἶναι ἡ ὀμάδες ἐργατῶν, ἡ ὀμάδες φοιτητῶν ἢ μειοψηφία τις, αἷτινες πᾶσαι ὅταν ἀρχίσῃ ἡ ἐπαναστατικὴ δράσις ἀποβαίνουσι πολιτικὰ κόμματα και ἐτοιμάζονται πρὸς κατάληψιν τῆς ἐξουσίας.

Ἡ σημασία τῶν ἰδεολογικῶν ὀργανώσεων εἶναι εὐνόητος, ἂν ἀναλογισθῇ τις τὴν ἐπίδρασιν εἰς μὲν τὴν Γαλλικὴν Ἐπανάστασιν τοῦ Βολταίρου, τοῦ Rousseau και Condorcet, εἰς τὴν Ἀμερικὴν τοῦ Φραγκλίνου, τοῦ Paine, και πλείστων ἄλλων, εἰς τὴν Ρωσικὴν τοῦ Ruskin, Tolstoi και Kropotkin, τοῦ Gorky, τοῦ Λένιν και τοῦ Trosky, ἵνα εἰς τούτους περιορισθῶμεν. Οὗτοι «παρεσκεύασαν τὰ πνεύματα» διὰ τὰς ἐπαναστάσεις, ἐνέπνευσαν τοὺς λαοὺς μὲ τοὺς νέους παραδείσους και προλείαναν τὸ ἔδαφος, ἐφ' οὗ ἐκινήθησαν αἱ ὀμάδες δράσεως και τὰ πολιτικὰ κόμματα. Διὰ τῆς ἐπίδρασεως τῶν πρώτων σχηματίζονται αἱ ἀνταγωνιστικαὶ «προοδευτικαὶ» ὀμάδες αἱ προφητεύουσαι τὴν ἔλευσιν ἐνὸς κόσμου περισσότερον δικαίου, τιμίου και τερπνοῦ διὰ πάντας ἢ ἡ παροῦσα κατάστασις.

Ἡ σπουδαιότης κατὰ ταῦτα τῶν πνευματικῶν ἡγετῶν εἰς τὰς διὰ τὴν κατάστασιν συγκρούσεις εἶναι ἐμφανὴς, διότι οὗτοι εἶναι οἱ φύλακες τῆς ἀγωγῆς, τῆς ἠθικῆς, τῆς θρησκείας, τὰς ὁποίας αἱ μὲν συντηρητικαὶ ὀμάδες ἐπιζητοῦν νὰ διατηρήσουν ἀθίκτους, ἐνῶ αἱ ἐπαναστατικαὶ νὰ μεταρρυθμίσουν ἢ και νὰ κατακρημνίσουν συμπαρασύρουσαι πολλάκις πᾶν ὅ,τι καλὸν και ἢ μεταβαλλομένη κατάστασις παρήγαγε.

γ) Ἄλλη μορφή συγκρούσεων φοβερωτέρα και καταστρεπτικωτέρα εἶναι ὁ πόλεμος. Οἱ πόλεμοι προκαλοῦνται ἐξ αἰτίας οἰκονομικῶν λόγων και παρ' ἐκείνων τῶν κρατῶν ἅτινα ζητοῦσιν ἐπέκτασιν εἰς βάρος τῶν ἄλλων, εἴτε ἐνεκα στενότητος χώρου ἐξ αὐξήσεως ὑπεράγαν τοῦ πληθυσμοῦ, εἴτε ἀπελευθερώσεως καταπιεζομένων ὁμοεθνῶν, εἴτε ἐξ ἀντιζηλίας διαφόρων ἔθνῶν, εἴτε ἐξ ἐγωϊσμοῦ.

3. Προσαρμογὴ και ἀφομοιώσεις.

Αἱ συγκρούσεις και ἐπαναστάσεις, οἱ πόλεμοι μεταξὺ ὀμάδων και φυλῶν ἢ ἔθνῶν δὲν διαρκοῦσιν ἐπ' ἄπειρον. Μετὰ τὸν πόλεμον, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἐπακολουθεῖ ἡ εἰρήνη και μετὰ τὴν διαμάχην ἢ ἀποκατάστασις φιλικῶν σχέσεων. Τὸ φαινόμενον τοῦτο εἶναι ἐκδηλον οὐ μόνον μεταξὺ τῶν ὀμάδων και τῶν ἔθνῶν, ἀλλὰ και μεταξὺ παίδων διαφιλονικούντων και διαμαχομένων κατὰ τινα δευτερόλεπτα και εἴτα συμφιλιούμενων, και μεταξὺ ἐνηλίκων ἐχθρικῶς ἐπὶ τι χρονικὸν διάστημα διατιθεμένων και βραδύτερον ἐγκαρδίως ὁμοῦ διασκεδαζόντων, φαινόμενον παρατηρηθὲν και μετὰ τὴν κατάπαυσιν τοῦ Ἰ με-

γάλου πολέμου, μεθ' ὃν οἱ πρό τινας ἔχθιστα διακείμενοι καὶ ἀλληλοφονευόμενοι στρατιῶται ἀντιπάλων στρατῶν ἠσπάζοντο ἀλλήλους ἐορτάζοντες τὴν παῦσιν τοῦ πολέμου.

Κατὰ τὴν τοιαύτην ἐξομάλυνσιν καὶ ἀποκατάστασιν ἀγαθῶν σχέσεων μεταξὺ ομάδων καὶ ἀτόμων συνυπάρχει ὁμοῦ μετὰ τῆς ἀγάπης, ἐφ' ἧς ἐδράζεται ἡ συνεργασία, καὶ τὸ μῖσος ὡς ἐλατήριον τῶν συγκρούσεων. Διὰ τοῦτο τὰ ἄτομα ἀλλὰ καὶ αἱ ομάδες ἔχουν τὴν ἰκανότητα νὰ κάμνουν ὀλιγότερον ἢ περισσότερο φιλικὴν τὴν προσαρμογὴν των, διότι τὴν σύγκρουσιν δύναται νὰ ἐπακολουθήσῃ ἀποκατάστασις φιλίας, ἀλλ' οὐχὶ ἐπὶ πολὺ, διότι νέα σύγκρουσις δύναται νὰ ἐμφανισθῇ. Τοῦτο συμβαίνει συχνότατα σήμερον εἰς ἐργοστάσια λ. γ. μεταξὺ ἐργατῶν καὶ ἐργοδοτῶν, ὅταν τὴν πρώτην ἀπεργίαν ἐπακολουθῇ διευθέτησις καὶ ταύτην πάλιν μετ' ὀλίγον ἀπεργία κ. ο. κ., τῆς μονίμου προσαρμογῆς εἰς τὰς ἀνθρώπιναις σχέσεις σπανιώτατα ἐμφανιζομένης.

Εἶδη προσαρμογῆς. Τὰ εἶδη τῆς προσαρμογῆς ἐλαττοῦνται ἐκ τοῦ τρόπου τῆς διευθετήσεως τῆς συγκρούσεως. Ἄν ἄνευ ὄρων ὁ ἀντίπαλος ὑποταχθῇ, διάφορος θὰ εἶναι ἡ προσαρμογὴ ἢ ἂν δι' ἀμοιβαίων ὑποχωρήσεων, ὡς ἐπίσης διάφορος θὰ εἶναι ἂν ὁ εἷς τῶν ἀντιπάλων ἢ ἀνταγωνιστῶν ἔχη διάφορον τοῦ ἄλλου ἰσχύον, ἡλικίαν, θέσιν ἢ σοφίαν. Ἡ τοιαύτη δηλ. προσαρμογὴ θὰ γίνῃ ὑποτασσομένου τοῦ ἐνός, τοῦ δ' ἄλλου ὑπερτασσομένου, ἢ δι' ἀμοιβαίας ὑποχωρήσεως, ἢ δι' ἀνοχῆς, ἢ δι' ἀμοιβαίας κατανοήσεως ἢ δι' ὑποχωρήσεως τοῦ ἐνός ἀντιπάλου εἰς τὰς ὀρθῶς ἀποδεικνυομένας ἀξιώσεις τοῦ ἄλλου.

Ὁ τρόπος δὲ τῆς προσαρμογῆς καὶ συμφιλιώσεως εἰς ἐκάστην κοινωνίαν εἶναι διάφορος, ἀναλόγως τοῦ πολιτισμοῦ τῆς καὶ τῶν ἠθικῶν τῆς ἀντιλήψεων. Οὕτως εἰς τινὰς κοινωνίας ἀγρίων ἢ πρωτογόνων λαῶν ὁ φόνος δὲν θεωρεῖται ἔγκλημα, εἰς ἄλλας δὲ αἱ συγκρούσεις μεταξὺ μελῶν τῆς αὐτῆς κοινωνίας δὲν κρίνονται ἄξιοι προσοχῆς, ὅσον αἱ συγκρούσεις μεταξὺ ξένων ομάδων, ὅποτε καὶ λαμβάνονται μέτρα διευθετήσεως αὐτῶν καὶ ἐξασφαλίσεως τῆς εἰρήνης.

Ὅθεν ὁ πολιτισμὸς εἰς ἐκάστην χώραν καθορίζει τὸν χαρακτῆρα τῶν συγκρούσεων, αἵτινες ὑπὸ τοῦ συνόλου ἀναγνωρίζονται ὡς ἄξιοι νὰ διευθετηθῶσι, καὶ παρέχει τρόπους καὶ μέσα διευθετήσεως συγκρούσεων. Εἶναι δὲ τὰ μέσα καὶ οἱ τρόποι οὗτοι :

1) Ὁ διὰ μεσολαβήσεως.

2) Ὁ διὰ διαιτησίας.

Κατὰ τὴν μεσολάβησιν ὁ μεσάζων ἐξευρίσκει μέσον, δι' οὗ ξένα πρόσωπα, συγκρουόμενα λύουσι τὰς διαφοράς των διὰ δημιουργίας ἐκουσίας ὑπ' αὐτῶν διαθέσεως πρὸς διευθέτησιν τῆς διαφορᾶς των. Ἄλλ' αἱ ὑποδείξεις τοῦ μεσολαβοῦντος τούτου προσώπου δὲν εἶναι ὑποχρεωτικά, ἐνῶ κατὰ τὴν διαιτησίαν τὰ ἀντιμαχόμενα μέρη πρὸ τῆς ὑποδείξεως τῆς ὀρθῆς λύσεως τῆς διαφορᾶς των ἀποδέχονται ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἀπόφασιν τῶν διαιτητῶν. Εὐκόλως ἐκ τούτου κατανοεῖται ὅτι ὁ διαιτητὴς εἶναι πάντοτε ἀμερόληπτος, κύριος καὶ μεγάλης περιοπῆς.

Εἰς προηγμένας καὶ δὴ βιομηχανικὰς χώρας, ὡς ἡ Ἄμερική, ὑπάρχουσι πλεῖστα ὀργανώσεις μεσολαβήσεως καὶ διαιτησίας, ἔχουσαι πρόσωπα ἄξια καὶ κατάλληλα εἰς διαφορὰς πόλεις τῆς Ἄμερικής πρὸς διευθέτησιν τῶν ἀναφρομένων διαφορῶν καὶ συγκρούσεων. Αἱ ὀργανώσεις αὗται εἶναι τὸ μὲν κρατικά, τὸ δὲ ἰδιωτικά, εἰς τινὰς δὲ πόλεις διὰ νόμου ὑποχρεωτικά, ἰδιαιτέρως προκειμένου περὶ ἰδρυμάτων κοινῆς ὠφελείας, ὡς τὰ ἐργοστάσια ἤλεκτροπαραγωγῆς, ἔταιρεῖαι ὑδάτων, μεταφορῶν κλπ.

Ἀφομοίωσις. Ἀφομοίωσις εἶναι ἡ λειτουργία δι' ἧς ἄτομα ἢ ομάδες ἄλλοτε ἀνόμοια, ἀποβαίνουσιν ὅμοια. Τοιαύτη λειτουργία συμβαίνει, ὅταν ἀνωτέρου πολιτισμοῦ ἔθνος κατακτῶν ἄλλο εἰσάγη εἰς αὐτὸ τὰς γνώσεις, τὴν γλῶσσαν, τὰς πίστεις, τὰ ἰδανικά, τὰ ἥθη, τὰ ἔθιμα καὶ τὸν ὅλον τρόπον τῆς ζωῆς του, συνήθως δι' ἠπίων καὶ ἀποδεκτῶν τρόπων.

Ὡσαύτως ἀφομοίωσις παρατηρεῖται τῶν ἐξ Εὐρώπης ἢ ἀλλαχόθεν μεταναστευόντων εἰς Ἀμερικὴν λαῶν, ἔνθα οὗτοι μετὰ πάροδον ὀλίγου χρόνου ἐξαμερικανίζονται, ἀφομοιούμενοι πρὸς τὸν ὅλον βίον καὶ πολιτισμὸν τῆς εὐδαίμονος ταύτης χώρας.

Ἀφομοίωσις ἐπίσης συμβαίνει καὶ μεταξὺ τῶν συζύγων κατὰ τὰ δύο ἢ πέντε πρῶτα ἔτη τῆς συζυγικῆς ζωῆς των, ὅποτε αἱ διάφοροι συνήθειαι, ἀντιλήψεις καὶ τὰ διαφέροντά των συνεννοῦνται καὶ ἀφομοιοῦνται, τοῦ ἐνὸς τῶν συζύγων ἀποδεχομένου τὰς τοῦ ἄλλου ἀντιλήψεις καὶ τὰ διαφέροντα.

Ἡ τοιαύτη ἀφομοίωσις παρατηρεῖται οὐχὶ μόνον εἰς ὠρισμένας ομάδας, ἀλλὰ καὶ εἰς ὅλον τὸν κοινωνικὸν βίον, διὸ καὶ θεωρεῖται αὕτη ὡς κοινωνικὴ λειτουργία.

4. Ἡ συνεργασία.

Ἡ συνεργασία εἶναι θεμελιώδης κοινωνικὴ λειτουργία, ἐμφανισθεῖσα εὐθύς ἀπὸ τῆς συγκροτήσεως τῆς κοινωνίας. Καὶ εἰς μὲν τὰς πρωτογόνους κοινωνίας ἤρχισεν εὐθύς ἀπὸ τῆς συγκροτήσεως αὐτῶν εἰς ομάδας, διότι ἀσυνειδήτως ομάδες καὶ ἄτομα ἀπέκτησαν τὴν ἔξιν πρὸς κτῆσιν τῶν μέσων τῆς διατροφῆς καὶ τῆς κατοικίας, ἀφ' ὅτου ὁμοῦς ἔννομος κοινωνικὴ τάξις ἐγκατεστάθη εἰς τινὰ κοινότητα, ἕκαστον ἄτομον, ζητοῦν τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον ἐν τινὶ μέτρῳ, ἐζήτει καὶ τὸ συμφέρον τοῦ ὅλου.

Ἀλλὰ καὶ πρὸ τῆς πρωτογόνου κοινωνίας ἡ συνεργασία μεταξὺ τῶν ἡμιαγρίων ἀτόμων ὑπῆρχεν, ὡς ὑπάρχει σήμερον μεταξὺ τῶν ζώων, εἰς τὴν ζήτησιν τῆς τροφῆς των, τῶν λύκων λ.χ., ἢ τῶν πελεκάνων, οἵτινες ἐν συνεργασίᾳ θηρεύουσι, διὰ νὰ μὴ ἀναφέρωμεν τοὺς μύρμηκας καὶ τὰς μελίσσας, ζηλευτῶς καὶ θαυμαστῶς συνεργαζομένας εἰς τὴν κοινωνικὴν αὐτῶν ζωὴν.

Πολὺ περισσότερον ἐν πολέμῳ ἢ ἐν εἰρήνῃ οἱ ἐν σπηλαίοις διαιτώμενοι οὗτοι προπάτορες ἡμῶν εὗρισκον ἐπωφελες νὰ συνεργάζωνται, ἐξ οὗ ἡ συνένωσις αὐτῶν, ὡς εἶπομεν ἀλλαχοῦ, εἰς ομάδας καὶ κοινότητας. Ἐκ τοῦ πρὸς ἀμυναν τούτου διαφέροντος ἐγεννήθησαν διαφέροντα πρὸς συνεργασίαν καὶ πρὸς ἄλλας ἀνάγκας των· οὕτως οἱ μὲν ἐπεδίδοντο εἰς κοινὴν ἀλιεῖαν, κοινὸν κυνήγιον καὶ κοινούς ἀγῶνας, αἱ δὲ γυναῖκες παρέμενον ἐν τῷ οἴκῳ ἀπὸ κοινοῦ τὰ τέκνα ἐκτρέφουσαι καὶ ἐνδύουσαι καὶ τῶν κατοικιῶν αὐτῶν ἐπιμελούμεναι· ἐφ' ὅσον ὁμοῦς βραδύτερον ἐγένοντο τὰ τεχνητὰ μέσα διατροφῆς καὶ ἐνδύσεως τελειότερα τῶν φυσικῶν, τότε τινὰ μὲν τῶν ἀτόμων ἐπεδόθησαν εἰς τοῦτο, τινὰ δὲ εἰς ἄλλο ἐπάγγελμα, τινὲς ἐθήρευον, ἄλλοι ἐμαγείρευον, ἄλλοι ἐποίμαινον τὰ ἐξημερωθέντα πρόβατα, ἄλλοι ἐκαλλιέργουν τὴν γῆν, ἄλλοι ἐφύλαττον τὰ κεκτημένα, ἄλλοι κατεσκεύαζον ὄπλα καὶ ἐργαλεῖα, ἄλλοι ἐπώλουν τὰ προϊόντα καὶ πάντες συνειργάζοντο ὑπὲρ τοῦ κοινοῦ καλοῦ.

Τοιουτοτρόπως διὰ μέσου τῶν αἰώνων ὁ πολύπλοκος βίος ἡμῶν ἐξελίχθη ἀπὸ τῆς ἀπλῆς καὶ ἀσυνειδήτου ταύτης συνεργασίας τῶν μελῶν ἐκάστης κοινότητος εἰς τὴν σημερινὴν αὐτοῦ μορφήν.

Τὸ φαινόμενον τοῦτο τῆς συνεργασίας εἶναι ἔμφυτον εἰς τὸν ἄνθρωπον, διότι βασιίζεται ἐπὶ τῶν ἐνστίκτων αὐτοῦ, ἰδίᾳ τοῦ κοινωνικοῦ καὶ τῆς συμπαιθείας· εἰς τοῦτο ὁμοῦς συμβάλλεται καὶ ὁ ὑπολογισμὸς καὶ ἡ πείρα τῶν ἀγαθῶν.

τὰ ὅποια προέκυψαν ἐκ προηγουμένης συνεργασίας καθὼς καὶ τῶν ἐκ τῆς ἀντιθέσεως καὶ ἐλλείψεως τῆς συνεργασίας κακῶν ὥστε ὅπως ἡ πάλη, οὕτω καὶ ἡ συνεργασία εἶναι φυσιολογικά ἀποτελέσματα κοινωνικοῦ βίου, διαφέροντα κατὰ τὸ ὅτι ἡ δευτέρα εἶναι ὑπερτέρα, μᾶλλον ὑποβοηθεῖται ὑπὸ τοῦ λογικοῦ καὶ εἶναι περισσότερον ἐξυπηρετικὴ τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας, ἄγουσα εἰς ἀμοιβαίαν τῶν μελῶν τῆς ὠφέλειαν καὶ εἰς ἠθικωτέραν ζωὴν.

Εἶδη συνεργασίας. Ἡ συνεργασία δύναται νὰ εἶναι ἀπλῶς μηχανικὴ, ὡς ἐν τινι ἐργοστασίῳ σήμερον, ἢ συνειδητὴ καὶ σκόπιμος, ὡς πρὸς σπουδαιότερον, ὡς εἰς μίαν ἐπιχείρησιν, καθ' ἣν οἱ ἐργάται καὶ οἱ ἐργοδοτοὶ μετοχικῶς ἐργάζονται, καθορίζοντες τρόπον λύσεως ἐμφανισθησομένης συγκρούσεως συμφερόντων. Κατὰ ταῦτα σκοπὸς τῆς συνεργασίας εἶναι τὸ κοινὸν καὶ ἀμοιβαῖον καλόν, ἢ ἀλληλεγγύη, ἐνῶ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τὸ συμφέρον τῆς τάξεως προϋποθέτει δὲ αὕτη ἀμοιβαίαν συνεννόησιν, ἀντιπροσωπευτικὴν ἀρχὴν καὶ ἀπὸ κοινοῦ ψηφιστέους νόμους ὑπὸ τῆς ὅλης ομάδος. Καὶ ἄλλοτε μὲν ἡ συνεργασία τελεῖται δι' ὀργανώσεως καὶ συνενώσεως τῶν προσπαθειῶν πάντων τῶν ἀτόμων ὑπὸ ἓνα ὀδηγόν, ἡγεμόνα (ὡς ἐν τῇ ὀρχήστρῳ λ.γ. ἢ ἐν τῷ στρατῷ ἢ ἐν τινι καταστάσει), ἄλλοτε διὰ τῆς συνενώσεως τῆς βουλήσεως ὅλων εἰς ἓν κόμμα (ὡς ἐν ἐκλογῇ), ἢ καὶ ἄλλοτε διὰ τῆς συνενώσεως τῶν σκέψεων (ὡς ἐν ἐρευνῇ μιᾶς ἐπιστημονικῆς ἀληθείας ἐν τινι ἐργαστηρίῳ).

Συγκεφαλαιοῦντες παρατηροῦμεν ὅτι ἡ πάλη καὶ ἡ καταβολὴ προσπαθείας εἶναι πολύτιμον φαινόμενον τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ἀλλ' ἡ πάλη αὕτη δύναται νὰ εἶναι ἢ ἀνταγωνιστικὴ καὶ καταστρεπτικὴ, ἢ συνεργατικὴ. Ὅτι ἡ δευτέρα παρέχει τὴν ἐλπίδα κοινωνικῆς συμβιώσεως καὶ προόδου εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ φανερόν. Τὸ σπουδαιότερον μέσον καὶ ὁ τρόπος τῆς καλλιέργειας τῆς συνεργασίας καὶ τοῦ πνεύματος τῆς ἀλληλεγγύης εἶναι τὸ σχολεῖον.

Ὁ διδάσκαλος ἔχων ὑπ' ὄψει τοῦ τὴν σπουδαιότητα τούτου ὀφείλει νὰ καλλιεργῇ τὴν συνεργασίαν τῶν μαθητῶν τοῦ ἐν τῷ σχολείῳ, πρὸς τοῦτο δὲ πλείστας ὄσας περιπτώσεις καὶ μέσα ἔχει καὶ δύναται νὰ δημιουργήσῃ εἰς τὴν ὅλην σχολικὴν ζωὴν καὶ τῶν μαθημάτων τὴν διδασκαλίαν.

Λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν ἀνωτέρω φαινομένων τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως διὰ τῆς κατανομῆς τῆς ἐργασίας καὶ ὀργανώσεως τῆς κοινωνίας, σπουδαιόταται παιδαγωγικαὶ ἐπιταγαὶ προβάλλονται καὶ δὴ :

1) Ἀνάγκη νὰ νοήσωσιν οἱ ἄνθρωποι ὅτι ἐν τῇ πραγματικότητι οἱ κυβερνηταὶ καὶ ἀντιπρόσωποι τοῦ κράτους, τῶν δήμων καὶ τῶν κοινοτήτων δὲν πρέπει νὰ εἶναι μόνον οἱ ἐκλεκτοὶ τῶν βουλευτῶν ἢ οἱ δήμαρχοι, ἀλλὰ κυρίως αὐτὸς ὁ λαός. Ὅτι δὲ τὰ μέσα τῆς κοινωνίας, δημόσια καὶ ἰδιωτικά, αὐτὸν ἐξυπηρετοῦσι, διευκολύνουσι καὶ προάγουσιν. Ὅθεν ἀνάγκη διαφωτισμοῦ καὶ ὀδηγίας τῆς σχολικῆς νεότητος πρὸς συνεργασίαν καὶ οὐχὶ ἀδιαφορίαν περὶ τὰ κοινά, ἢ περιορισμένην μόνον ἐξυπηρετήσιν τῆς εἰς βάρος τῆς ἄλλης κοινωνίας.

2) Δεδομένου ὅτι ἡ συνεργασία πρέπει νὰ ἐπεκταθῇ μεταξὺ ἀτόμων καὶ πολιτῶν οὐχὶ ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἔθνους, ἀλλὰ καὶ πέραν ἀκόμη τῶν συνόρων, ἀνάγκη νὰ διδαχθῇ⁽¹⁾ καὶ περισσότερον νὰ ἐφορμοσθῇ αὕτη ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ σχολείου, ἢ δ' ἐν τῇ σχολικῇ κοινότητι τάξις νὰ τηρῆται εἰς τὰς ἐλευθέρως συνεργαζομένας σχολικὰς ομάδας ἄνευ χρήσεως μέσων βίας καὶ ἐπιταγῶν, ὡς περαιτέρω πραγματευόμεθα.

3) Ἐφ' ὅσον σήμερον εἰς τὰ διάφορα ἐπαγγέλματα ἐπιβάλλεται εἰδικευσις, τὸ ἔργον τοῦ διδασκάλου ὡς ὀδηγοῦ καὶ κατευθυντοῦ εἰς τὴν ἐκλογὴν

1. Πρὸς P. Bovet, La paix par l'ecole, 1928.

καὶ εἰδίκευσιν εἰς τὸ ἀρμόζον ἐπάγγελμα εἶναι περισσότερον ἐπιβεβλημένον καὶ ἀναγκαῖον.

Τὸ σχολεῖον, ἰδίᾳ τὸ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ὀφείλει νὰ σπουδάσῃ τὰς ἀτομικὰς διαφορὰς τῶν μαθητῶν, τὰς κλίσεις καὶ τὰς δεξιότητας αὐτῶν καὶ ἐν καιρῷ νὰ προπαρασκευάσῃ εἰς εἰδικόν τι ἐπάγγελμα τοὺς μαθητὰς, πράγμα τὸ ὁποῖον προϋποθέτει, παρὰ τὰ γενικὰ διὰ πάντας τοὺς μαθητὰς τοῦ γυμνασίου μαθήματα, τὴν ὑπαρξίν εἰς μὲν τὰς κατώτερας τάξεις ἐκλεξιμῶν μαθημάτων, εἰς δὲ τὰς ἀνωτέρας διαίρεσιν τῶν γυμνασιακῶν τάξεων εἰς τμήματα διαφόρων ἐπαγγελμάτων (τὸ ἐμπορικόν, τὸ βιομηχανικόν, τὸ γεωργικόν, τὸ καλλιτεχνικόν, τὸ ἀκαδημαϊκόν κλπ) (1).

Εἰς τὴν τοιαύτην τοῦ σχολείου τῆς Μέσης ἐκπαιδεύσεως ὀργάνωσιν δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν τὴν γενικὴν μόρφωσιν τοῦ ἀτόμου. Διότι ἡ εἰδίκευσις μονομερῶς ἀπασχολοῦσα τὸ ἄτομον μονομερῆ καὶ διεστραμμένην ἀντίληψιν περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ζωῆς παρέχει, ἐξ οὗ ὁ ἀτομισμός, ἡ ἀνία ἐκ τῆς καλλιέργειας εἴτε ἐπιστήμης τινὸς εἴτε τέχνης καὶ οὐχὶ ἡ χαρὰ, ἡ ἀδυναμία τοῦ σχηματισμοῦ μιᾶς θεωρίας ἢ ἰδέας περὶ τῆς ἐνότητος τοῦ κόσμου.

Τὸ ἡμέτερον σχολεῖον καὶ διὴ τὸ γυμνάσιον καὶ τὸ πανεπιστήμιον, πρέπει εἰς τὸν καταρτισμὸν τοῦ προγράμματός του τὴν ἀλήθειαν ταύτην νὰ μὴ παραβλέπῃ, ἀλλὰ νὰ βοηθῇ διὰ τῆς διδασκαλίας παντὸς μὲν μαθήματος, μάλιστα δὲ τῶν φιλοσοφικῶν, εἰς τὸν ὄπλισμὸν ἐκάστου νέου καὶ νέας διὰ πεποιθήσεως καὶ θεωρίας περὶ τῆς ἐνότητος τοῦ σύμπαντος.

Ἡ τοιαύτη γενικὴ μόρφωσις εἶναι κατὰ μείζονα λόγον σήμερον ἀναγκαῖα, ὅποτε πᾶσα ἀξία τίθεται ὑπὸ κρίσιν καὶ ὁ ὅλος σημερινὸς πολιτισμὸς σείεται ἐκ θεμελίων (2).

Ἄλλ' ἵνα ταῦτα ἐπιτύχῃ τὸ σχολεῖον καὶ γενικώτερον ἵνα βοηθήσῃ εἰς τὴν κοινωνικὴν ἐξέλιξιν καὶ πρόοδον, εἶναι ἀνάγκη προσέτι νὰ ὀργανωθῇ, νὰ διοικηθῇ καὶ νὰ ζήσῃ ὡς πᾶσα κοινωνία* ἐπειδὴ δέ, ὡς εἶδομεν, ἡ κοινωνία ἐξελίσσεται, ἀναπτύσσεται καὶ μεταβάλλεται δυναμικῶς, ἀνάγκη καὶ τὸ σχολεῖον νὰ μὴ μένῃ στατικόν, ἀλλὰ νὰ ἀυξάνῃ καὶ μεταρρυθμίζῃ τὴν σύνθεσιν του, τὸ πνεῦμα καὶ τὰς μεθόδους αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον πρόκειται νὰ ὑπηρετήσῃ τὴν διαρκῶς μεταβαλλομένην ἀπὸ γενεᾶς σχεδὸν εἰς γενεὰν κοινωνίαν, χρησιμοποιοῦν πᾶν ὅ,τι τὸ ἀναπτυσσόμενον τοῦτο περιβάλλον ἔχει, ὀργανούμενον συμφώνως πρὸς τὰς κοινωνικὰς ἀπαιτήσεις καὶ ἀνταγωνιζόμενον πρὸς ἀντιστρατευόμενας εἰς τὸ ἔργον του δυνάμεις.

Διὰ ταῦτα ἵνα μεταρρυθμισθῇ τὸ Ἑλληνικὸν σχολεῖον συμφώνως πρὸς τὰς κοινωνικὰς ταύτας ἀπαιτήσεις, εἶναι ἀνάγκη νὰ μελετηθῶσιν αἱ ἀσχολίαι καὶ αἱ τοπικαὶ συνθήκαι τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας καὶ δὴ κεχωρισμένως εἰς ἐκάστην περιφέρειαν.

Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τῆς μελέτης ταύτης καὶ τῆς σημερινῆς καταστάσεως καὶ τῶν μέσων τῶν σχολείων θὰ ὑποδειχθῶσι τὰ ἀναγκαῖα μέτρα :

α') Πρὸς διοίκησιν τῆς ἐκπαιδεύσεως τοιαύτην, ὥστε νὰ παρέχεται ἴση εὐκαιρία εἰς πάντα πρὸς ἀνάδειξιν (δωρεὰν ἐκπαίδευσις καὶ ὑποτροφία εἰς τοὺς ἀρίστους, ἐλευθερία ἐκλογῆς ὑπὸ τῶν σπουδαστῶν τῶν διδασκομένων μαθημάτων, δημοκρατικὴ ὀργάνωσις τοῦ σχολείου, αὐτοδιοικήσεις τῶν μαθη-

1. Πρὸς Γ. Σακελλαρίου, Τὰ σημερινὰ προβλήματα τῆς Ἑλλ. ἐκπαιδεύσεως,

2. Τοῦ αὐτοῦ, Ψυχολογία τοῦ Ἑφήβου σ. 310—328.

3. Πρὸς καὶ Ν. Καραχρήστου, Κοινωνιολογικὴ Παιδαγωγικὴ σ. 161, καὶ Π. Κανελλοπούλου, Ἡ κοινωνία τῆς ἐποχῆς μας σ. 60 κέξ.

τῶν, ἀποκέντρωσις τῆς ἐκπαιδεύσεως, ὀργάνωσις τοῦ διδακτικοῦ σώματος καὶ εἰδίκευσις αὐτοῦ εἰς ὠρισμένα ἐκπαιδευτικὰ ἔργα κλπ).

β') Πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν τοῦ σχολείου διακυβέρνησιν, τὰ μέγιστα διευκολυνομένην, ὅταν τὸ σχολεῖον ζῇ ὡς μία ὀργανωμένη κοινότης με τοὺς ἀρχοντας καὶ τοὺς νόμους τῆς, συμφώνως πρὸς τοὺς ὁποίους θὰ παιδεύεται καὶ θὰ ἀναπτύσσεται. Τοῦτο βεβαίως δὲν εἶναι εὐκόλον διὰ πάντα ἄνευ προηγουμένης ἀσκήσεως, καὶ διὰ τοῦτο βαθμιαίως ἢ εἰσαγωγῇ αὐτοῦ θὰ γίνεται εἰς τὰ ἀνώτερα καὶ τὰ κατώτερα σχολεῖα.

γ') Πρὸς τὴν κοινωνικοποίησιν ἢ προσαρμογὴν τῶν μαθημάτων καὶ κατὰ τὸ περιεχόμενον καὶ κατὰ τὴν μέθοδον, συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν τοῦ παιδὸς καὶ τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ, τὰς ὁποίας θὰ ἔχη τοῦτο ζῶν εἰς τὴν κοινωνίαν (1).

Ἡ τοιαύτη δὲ μελέτη τῆς Ἑλληνικῆς κοινωνίας ἀνάγκη κατὰ δεκαετίαν τοῦλάχιστον νὰ γίνεται καὶ ἀνάλογα πρὸς τὴν ἐξέλιξιν νὰ λαμβάνωνται μέτρα καὶ μεταβολαὶ νὰ ἐπιφέρωνται εἰς τὸ ἐκπαιδευτικὸν ἡμῶν πρόγραμμα.

Ἐν τέλει τὸ ὅλον πνεῦμα τῆς Ἑλληνικῆς ἀγωγῆς ὀφείλει νὰ συμμορφώνεται πρὸς τὸ γενικὸν εὐρωπαϊκὸν πνεῦμα, ἐφ' ὅσον κρίνεται ὡς ἐπωφελὴς καὶ ἀναγκαῖα ἢ πάντων τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης ἔνωσις. Καὶ τοῦτο διότι, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ ἔτονίσαμεν, μόνον διὰ τῆς κοινῆς ἀγωγῆς ἢ τοιαύτη ἔνωσις θὰ καταστῇ μόνιμος καὶ σταθερά.

Πᾶσα ἄλλη ἐκ τοῦ προχείρου, κατ' ἀντιγραφὴν τοῦ τί λέγεται ἢ τί γίνεται μόνον εἰς τὴν «σοφὴν Γερμανίαν», προσπάθεια, ἥτις ἀπὸ αἰῶνος σχεδὸν γίνεται εἰς τὴν χώραν ταύτην ὑπὸ τινων «γερμανοπλήκτων», δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιφέρῃ τὴν λύσιν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μας προβλήματος.

Συγκεφαλαίωσις. Συγκεφαλαιοῦντες τὰ μέχρι τοῦδε ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ εἰρημένα παρατηροῦμεν ὅτι οἱ ἄνθρωποι ἔνεκα τῆς φυσικῆς καὶ κοινωνικῆς κληρονομίας των, τῶν ψυχικῶν αὐτῶν τάσεων καὶ διαφορόντων ζῶσι καθ' ὁμάδας ἐν κοινωνίᾳ, ἀλληλεπιδρῶσι καὶ ἐπικοινωνοῦσιν ἀποκτῶντες ὁμαδικοὺς τρόπους τοῦ σκέπτεσθαι, συναισθάνεσθαι καὶ πράττειν, ἐξ οὗ σχηματίζονται ἀμοιβαῖαι σχέσεις καὶ ὑποχρεώσεις καὶ ἐπέρχεται διάφορος ὀργάνωσις καὶ ἐξέλιξις τῆς κοινωνίας με φαινόμενα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον διαρκῆ, ἢ ἐνώσεως λαῶν μὴ συγγενῶν, ἢ ἀνταγωνισμοῦ, ἐξ οὗ οἱ πόλεμοι καὶ αἱ διενέξεις, ἢ διαφοροποιήσεως καὶ εἰδικεύσεως, ἢ ἐπικοινωνίας ὀσημέραι περισοτέρας, ἢ συνεργασίας κλπ.

Ἡ τοιαύτη ὀργάνωσις καὶ ἐξέλιξις τῆς κοινωνίας ἐπιβάλλει πάντοτε ἀνάλογον μεταβολὴν καὶ μεταρρυθμίσιν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος τῆς χώρας, ἂν τοῦτο πρόκηται νὰ ὑπηρετῇ τὴν ταχύτερον κατὰ τοὺς χρόνους ἡμῶν μεταβαλλομένην ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν κοινωνίαν.

1. Πρὸς Γ. Σακελλαρίου, Δημοκρατία καὶ δημοκρατικὴ ἐκπαίδευσις. Τοῦ αὐτοῦ, Τὰ σημερινὰ προβλήματα τῆς Ἑλλ. ἐκπαιδεύσεως.

ΑΣΚΗΣΕΙΣ

1. Ποῖαι αἱ κοινωνικαὶ λειτουργίαι δι' ὧν αἱ ὀμάδες καὶ τὰ ἄτομα ἐνεργοῦσιν ἐπ' ἄλληλα ;
2. Πῶς ἐπιτυγχάνεται ἡ ἐπικοινωνία ;
3. Ποῖα ἡ ἐπικοινωνία μεταξὺ τῶν κατοίκων χωρίου τινὸς καὶ μεταξὺ τῶν Ἀθηναίων ;
4. Ποῖον τὸ ἔργον τῆς ἀγωγῆς διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν τῶν λαῶν.
5. Τί εἶναι ἐπικοινωνία καὶ τίνες αἱ μορφαὶ τῆς ;
6. Πῶς ἐνεργεῖ ἡ ὑποβολὴ ἐπὶ ὀμάδων ;
7. Ποῖα τὰ αἷτια τῆς συνενώσεως τῶν λαῶν ;
8. Τίς ἡ ἐκ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ ὠφέλεια καὶ τίς ἡ βλάβη ;
9. Πῶς ἡ θρησκεία δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς προσέγγισιν τῶν λαῶν ;
10. Ποῖα τὰ αἷτια τῶν συγκρούσεων μεταξὺ τῶν ὀμάδων ;
11. Πῶς συντελεῖται ἡ προσαρμογὴ ἀτόμων καὶ ὀμάδων ; Πῶς ἡ ἀφομοίωσις ;
12. Ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει περισσότερος ἀνταγωνισμὸς ἢ συνεργασία ; Ποῖα τὰ ἐκ τοῦ φαινομένου τούτου διδάγματα, διὰ τὸ ἄτομον καὶ τὰ ἔθνη ;

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Kropotkin P. — Mutual Aid : a Factor of Evolution A. Knopf New York.
2. May, Mark A. and Leonard W. Doob — Competition and Cooperation — New York — Social Science Res. — Consil 1937.
3. Park and Burgess — Introduction to the Science of Sociology.
4. Gurvitch, G and Moore W. Twentieth Century Sociology. New York 1944.
5. Smith, W. C. — Americans in the Making. New York. — Appleton — Century Co., 1939.
6. Sorokin, P. Contemporary Sociological Theories New York. Harper and Bros 1948.
7. Thomas and Znaniecki: The Polish Peasant in Europe and America A. Knopf 1927.
8. Σακελλαρίου Γ. Τὰ σημερινὰ προβλήματα τῆς Ἑλλ. ἐκπαιδεύσεως. 1934.
9. Venable, V. Human Nature: The Marxian View, Knopf. New York 1945.